

Piotr Wąsala

ORCID: 0000-0001-5205-4949

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Białe dni, czarne śniegi i strachy na wróble. O kinie jakuckim

<https://doi.org/10.19195/0860-116X.45.8>

White days, black snows, and scarecrows. About Yakut cinema

Abstract

The aim of this article is to familiarize the reader with the selected works, names, and trends (genre cinema, the “Sakhawood” phenomenon) that have dominated the Yakutian cinema in the context of the history, belief system, and national identity of the Sakha. A chronological overview of the respective stages of development (e.g. ongoing professionalization of film crews and the democratization of the medium itself) of the discussed cinema — understood as a component of world cinema — concerns the years 1986–2022, i.e. from the production of the first Yakutian-language film until the present day — the period of increasing recognition of many of the films and the acclivous aspirations of the filmmakers.

Keywords

Yakut cinema, Sakha People, “Sakhawood”

*Данный фильм снят при температуре –56 С.
Безумству и терпению съемочной команды и актеров УРА!*

O kinie jakuckim jako fenomenie, zjawisku czy też nowej fali w ostatnich latach pisze się wiele. W samej Federacji Rosyjskiej, w której skład wchodzi Republika Sacha (Jakucja), od połowy zeszłej dekady można zauważyć wzmożone zainteresowanie jakucką twórczością filmową. Świadczą o tym rosnąca obecność kolejnych dzieł na rosyjskich (i, w konsekwencji, międzynarodowych) festiwalach filmowych (niektóre spośród nich trafiają później do szerokiej, to jest ogólnokrajowej dystrybucji, z kolei nieliczne zyskują ministerialne dofinansowanie), zdobyte nagrody, uznanie i rozgłos. Żywo reagują również krytycy filmowi (Anton Dolin publikuje w 2018 roku słynne dziesięć tez na temat kina jakuckiego², a „Iskusstwo Kino” — najważniejsze w Rosji czasopismo poświęcone X muzie — wydaje na początku 2021 roku pod jego redakcją numer poświęcony owej kinematografii³), badacze naukowi⁴ i niezawodowi miłośnicy kina — na temat „Sachawoodu” powstają liczne podcasty, artykuły i filmy (także pełnometrażowe).

„Ekspansja” kina jakuckiego z roku na rok obejmuje swoim zasięgiem kolejne państwa, w tym Polskę. W konkursie filmów fabularnych na Festiwalu Filmów Rosyjskich „Sputnik nad Polską” w poszczególnych edycjach znalazły się takie filmy, jak *Mój morderca* (ros. *Мой убийца*, jakut. *Сайсары күүлэз*, 2016) Kostasa Marsaana, *Car-Ptak* (ros. *Царь-птица*, jakut. *Тойон*

- 1 Plansza z napisem rozpoczynająca film *Młodość* (ros. *Молодость*, jakut. *Эдэр Саас*, 2022) Dmitrija Dawydowa. Tłumaczenie: „Ten film został nakręcony w temperaturze sięgającej –56°C. / Za szaleństwo i cierpliwość ekipy filmowej i aktorów HURRA!”. Wszystkie cytaty pochodzące z rosyjskojęzycznych źródeł podano w tłumaczeniu autora. Polskie tytuły wspomnianych w artykule jakuckich filmów, które nie doczekały się przekładu (czyli zdecydowana większość), zostały utworzone na bazie rosyjskich tytułów i, ze względów praktycznych, podawane są jako pierwsze. Należy zaznaczyć, że niektóre filmy funkcjonują w piśmiennictwie rosyjskim równolegle pod tytułem rosyjskim i jakuckim — wówczas w nawiasie podano obydwie wersje. Z kolei tytuły nietłumaczone na język rosyjski poddano transliteracji i pozostawiono w ich oryginalnym brzmieniu.
- 2 Post Antona Dolina z 27.04.2018 umieszczony w serwisie Facebook, <https://www.facebook.com/adolin3/posts/pfbidod2b9rfgMkeqYqQJqJu5fvcpM8z5uxCrrt-996FPQHUpzgNbRFYuYd4akxoDzf5vtol> (dostęp: 8.07.2023). Ten temat zostanie rozwinięty w dalszej części artykułu.
- 3 „Iskusstwo Kino” 2021, nr 1–2. Dział „Tu i teraz. Jakucja” oraz scenariusz filmu *Pieśni lata* (*Песни лета*, 2022) Dawydowa zajmują około połowy numeru.
- 4 Zob. N. Argyłow, U. Ochłopkova, *Faktory formirowanija i razwitiija riegionalnogo kino w Rossii: jakutskij fenomen*, „Miedi@lmanach” 2022, nr 6 (113), s. 107–117.

квѣта, 2018) Eduarda Nowikowa⁵ czy *Straszycło* (Пызаіло, 2020) Dmitrija Dawydowa⁶, z kolei w 2021 roku do konkursu głównego 37. Warszawskiego Festiwalu Filmowego zakwalifikował się (i zdobył Nagrodę Specjalną Jury) film pt. *Yt* (Ыт, 2021) Stiepana Burnaszowa i Dawydowa. Jednakże bez wątpienia kino jakuckie pozostaje u nas nadal wyjątkowo słabo rozpoznane⁷. Pokazywane w Polsce filmy — głównie niszowe kino arthouse'owe — to zaledwie mały odsetek dzieł kręconych w Republice Sacha, która zajmuje pod względem produkowanej liczby filmów trzecie miejsce w całej Federacji Rosyjskiej⁸. Co więcej, według przygotowanych przez organizację Jakutskaja Riespublikanskaja Kinosiet' (Jakucka Republikańska Sieć Filmowa) materiałów, w latach 2018–2021 swoje kinowe premiery w Republice Sacha miało 28 jakuckich filmów (13 w samym 2021 roku)⁹. Natomiast Nikita Argyłow i Uljana Ochłopkowa podają, że od 2015 roku kinematografia jakucka wzbogaciła się o 64 nowe produkcje wyświetlane w kinach, co stanowi połowę wszystkich filmów nakręconych poza Moskwą bądź Sankt Petersburgiem¹⁰. Dla porównania żaden jakucki film nie doczekał się (nawet ograniczonej) dystrybucji kinowej w Polsce, swego czasu legalnie w serwisach streamingowych można było obejrzeć zaledwie jeden film¹¹.

- 5 Film zdobył II nagrodę podczas dwunastej edycji festiwalu. Zob. https://www.sputnikfestiwal.pl/2018/aktualnosci-pl_p2_i1089 (dostęp: 8.07.2023).
- 6 Warto dodać, że w 2019 roku, w ramach sekcji „Jakucja. Tam, gdzie słońce nie zachodzi”, pokazano sześć wybranych filmów, między innymi *Agenta Mambo* (Агент Мамбо, 2019) Aleksieja Ambrosjewa młodszego, *Nade mną słońce nie zachodzi* (ros. *Надо мною солнце не садится*, jakut. *Мин үрдүбэр кун хаһан да киирбэт*, 2019) Lubow Borisowej oraz *Republikę Z* (Республика Z, 2018) Stiepana Burnaszowa.
- 7 Identyfikacji kina jakuckiego nie pomaga z pewnością wyświetlanie filmów, w których językiem dialogów jest jakucki w wersji z rosyjskim dubbingiem — taka sytuacja miała miejsce w ramach stołecznego festiwalu, zob. stronę internetową poświęconą filmowi *Yt*: <https://wff.pl/pl/film/37-yt> (dostęp: 8.07.2023). Samo słowo *yt* to w tłumaczeniu na polski rzeczownik „pies” i jednocześnie czasownik w trybie rozkazującym „strzelaj”.
- 8 Jakucję wyprzedza tylko Moskwa i Sankt Petersburg. Zob. N. Argyłow, U. Ochłopkowa, *Faktory formirowanija...*, s. 112.
- 9 Ze sporządzonej przez organizację grafiki można dowiedzieć się, że w 2021 roku wyświetlono 332 filmy: 246 zagranicznych, 73 rosyjskie i 13 jakuckich. 42 kina odwiedziło 1,2 miliona widzów, przy czym filmy jakuckie obejrzało 171 tysięcy widzów, a rosyjskie — zaledwie 136 tysięcy. Spośród 385 milionów rubli przychodu 49 milionów przyniosły filmy jakuckie, a 40 milionów — rosyjskie. Zob. *13 samych ożydamykh jakutskich filmow 2022 goda*, NewsYkt. Nowosti Jakutii, 8.02.2022, <https://news.ykt.ru/article/131598> (dostęp: 8.07.2023).
- 10 N. Argyłow, U. Ochłopkowa, *Faktory formirowanija...*, s. 108.
- 11 Tym filmem było wspomniane *Straszycło* Dawydowa, dostępne w serwisie HBO MAX do końca lipca 2023 roku.

W świetle podanych wyżej danych na temat kina jakuckiego warto zastanowić się nad tym, w jaki sposób Republika Sacha — licząca niespełna milion mieszkańców (w tym blisko pół miliona stanowią Jakuci, a ponad 250 tysięcy — Rosjanie) największa jednostka administracyjno-terytorialna na świecie¹², w której zimą (ta trwa tam od października do kwietnia) temperatury potrafią spaść do -60°C , stała się trzecią siłą na wewnętrznym rynku filmowym; co odróżnia kino jakuckie od kinematografii rosyjskiej, czym przyciąga do siebie uwagę Europejczyków, a co sprawia, że blisko jej do azjatyckiej twórczości filmowej. W końcu należy zadać pytanie: w jaki sposób dzieła filmowe narodu Sacha wzbogacają i współtworzą kino światowe?

W stronę wschodzącego słońca — początki

Dla lepszego poznania i zrozumienia kinematografii jakuckiej warto poświęcić chwilę na przybliżenie czytelnikowi tradycyjnego systemu wierzeń narodu Sacha dotyczącego struktury wszechświata. Ten

składa się z trzech światów — Górnego, Środkowego i Dolnego. Symbol trójjedności stanowi święte drzewo Aal Luuk Mas, którego korona znajduje się w Górnym świecie, pień — w Środkowym, a korzenie wrastają w świat Dolny. Górny świat, składający się z dziewięciu poziomów nieba, zamieszkują bogowie Ajyy. Środkowy świat należy do ludzi, którzy są potomkami plemienia Ajyy. W Dolnym świecie żyją złe demony. W Środkowym oprócz ludzi przebywa wiele duchów, które — w zależności od zachowania ludzi — pomagają im lub karzą ich¹³.

Również dusza ludzka (*kut*) jest trójdzielna i składa się z:

Ije kut (dusza-Matka) — to, co przekazywane jest od rodziców: dziedziczność, tradycje, kultura. Buor kut (dusza-Ziemia) — część materialna, fizyczne ciało. Sałgyn kut (dusza-Powietrze) — inteligencja, rozum, faktor komunikacyjno-społeczny. Śmierć stanowi odłączenie trzech elementów duszy: Buor kut odchodzi z człowiekiem do ziemi, Sałgyn kut staje się powietrzem, Ije kut powraca do Górnego świata do swojego stwórcy — najwyższego bóstwa Jurjung Ajyy Tojon (Wielkiego Białego Pana)¹⁴.

12 W przypadku uzyskania niepodległości Republika Sacha pod względem powierzchni byłaby ósmym największym państwem świata.

13 L. Borisowa, *Jakutskoje kino: magija i mify*, „Iskusstwo Kino” 2021, nr 1–2, s. 32.

14 *Ibidem*, s. 34.

Warto dodać, że, według wierzeń, *Salgyn kut* może opuścić śpiące ciało w celu zbierania informacji (konsekwencją czego są chociażby prorocze sny). Co ważne, wyjście duszy z ciała następuje również w stanie śmierci klinicznej — wówczas człowiek widzi siebie z boku, oraz w trakcie szamańskiego obrzędu, podczas którego „dusza-Powietrze odbywa magiczną podróż, wspinając się na różne poziomy nieba lub schodząc do Dolnego świata w poszukiwaniu demona odpowiedzialnego za chorobę”¹⁵.

Opowieści i legendy o budowie świata, znamienitych wojownikach, duchach, bóstwach i zwierzętach (te według wierzeń Jakutów posiadają duszę¹⁶) zostały zawarte w pieśniach *olongcho*, to jest jakuckim eposie bohaterskim, który tradycyjnie przekazywany był ustnie z pokolenia na pokolenie. Co ważne, jak słusznie zauważa Keremen Sata, opowiadacze (olongchosuci) wykonywali *olongcho* — „najstarszą formę sztuki imaginacji wielowymiarowej (mitologicznej, rytualnej, historycznej) przestrzeni”, przenikającej się na wielu poziomach z kategorią „czasu” — przede wszystkim podczas najzimniejszych (i najciemniejszych) wieczorów, kiedy dobiegające „światło z gasnącego ognia domowego paleniska odbijało się w lodowych oknach starego balaghanu¹⁷, przeistaczając je w swego rodzaju ekran kinowy [wyróżnienie — P.W.]”¹⁸. Zdaje się, że rozwijana w Republice Sacha (zwłaszcza po rozpadzie Związku Radzieckiego, którego władze, w imię socjalistycznej „urawniłowki”, skrupulatnie i skutecznie tłamsiły wszelkie lokalne przejawy inności) infrastruktura filmowa, w tym rosnąca liczba kin, stanowi szczególną formę kontynuacji (i aktualizacji) owej tradycji: filmowcy (nierazko amatorzy i samoucy¹⁹) kręcą — zwykle tanio i szybko — kolejne filmy o Jakutach i dla Jakutów, które ci chętnie oglądają w ciemnej sali kinowej, stanowiącej naturalne przedłużenie domowego zacisza

15 *Ibidem*.

16 Choć nie wszystkie; jak pisał Wacław Sieroszewski: „Większość Jakutów trzyma psa tylko jako stróża lub towarzysza łowów. Ani pies, ani kot nie wszedł do mitologii jakuckiej w charakterze domownika. Zwierzęta te nie mają według nich »duszy«, jaką posiada bydło rogate i konie. Poświęcić bóstwu w ofierze psa, jest to obrazić je ciężko”. Zob. *idem, Dwanaście lat w kraju Jakutów. Część pierwsza*, Kraków 1961, s. 293.

17 „[Z]daniem autorów leksykonu *Iz istorii ruskich słow* jakuckie słowo balaghan jest rzeczownikiem tunguskim i oznacza dom albo szałas myśliwski. Miejsce życia. [...] W jakuckim to słowo do dziś znaczy dom i określa wrzesień. W rosyjskim silnie związane jest z lichą budą, nieporządkiem i brzmi *balagan*. W takiej formie przejęliśmy je od Rosjan”. Zob. M. Książek, *Jakuck. Słownik miejsca*, Wołowiec 2013, s. 17–18.

18 K. Sata (J. Romanowa), *Okno ziemi. Mifopoeticzkiej chronotop jakutskoj wizualnosti*, „Iskusstwo Kino” 2021, nr 1–2, s. 40.

19 Należy zaznaczyć, że wykonawcę *olongcho* musiały cechować między innymi świetna pamięć, niebanalna charyzma sceniczna, kunszt artystyczny oraz doświadczenie (zwykle kojarzymy postać olongchosuta z wiekowym już mężczyzną). W tym świetle profesję reżysera (filmowca) w Jakucji można uznać za szczególnie egalitarną.

podczas długich, zimowych dni. W istocie, do omawianej kinematografii przeniknęły te same motywy, tematy i toposy (oraz ich trawestacje), które goszczą w jakuckim eposie. Jednym z nich są obrazy podróży, drogi oraz — często samotnego — wędrowca, który przemierza ogrom jakuckich ziem na różne sposoby (pieszo, konno, ciężarówką²⁰). Z *olongcho* do kina przedostają się takie ikoniczne sceny, jak składanie smażonych placuszków (*olady*) pod świętym drzewem przed wyruszeniem w podróż, karmienie nimi ducha ognia (często w parze z wódką, która wznieca jego płomień), gra na drumli i kyryimpie czy szamańskie obrzędy. Kino — szczególnie horrory i thrillery o mistycznym/paranormalnym zacięciu — zawdzięcza folklorowi również paletę różnorodnych demonów oraz złych duchów potrafiących niekiedy przyjąć ludzką postać²¹.

Nie bez znaczenia dla rozwoju omawianej kinematografii, początek której przyjęło się datować na rok 1992²² — wówczas, zgodnie z rozporządzeniem Prezydenta Republiki Sacha, Michaiła Nikołajewa, została powołana do życia państwowa narodowa wytwórnia filmowa Sachafilm, pozostaje również rosnące zainteresowanie tradycyjną jakucką tożsamością etniczną, obyczajami czy językiem, spełniającym swego czasu we wschodniej Syberii rolę analogiczną do języka francuskiego w dziewiętnastowiecznej Europie i arabskiego w Afryce²³. Co istotne, cechą charakterystyczną dla kina narodu Sacha jest jego zakotwiczenie w owym języku. Za pierwszy film nakręcony po jakucku powszechnie uznaje się krótkometrażową *Maappę* (ros. *Маппа*, jakut. *Maanna*, 1986) — pracę dyplomową Aleksieja Romanowa (ur. 1958), studenta reżyserii moskiewskiego WGIK-u, ucznia Siergieja Gierasimowa i Tamary Makarowej, a później inicjatora i organizatora

- 20 Typowo filmowym rozwinięciem owego motywu jest postać dalniebojszczika, to jest kierowcy, „który trudni się transportem żywności i wszelkich kłopotów do najbardziej odległych miejscowości republiki”. Dalej Michał Książek, autor książki *Jakuck. Słownik miejsca*, pisze: „Dalniebojszczików wyróżnia nieodparta potrzeba opowiadania [wyróżnienie — P.W.] — nic dziwnego po samotnych tygodniach spędzonych za kołem polarnym. [...] Wykonuje jedną z najciekawszych profesji ogromnej Krainy Opowiadania — obok poszukiwacza złota, snajpera i pasterza renów”. Zob. *idem*, *Jakuck...*, s. 154.
- 21 L. Borisowa, *Jakuckoje kino...*, s. 33.
- 22 Sardaana Sawwina w swoim artykule *Kratkaja istorija jakuckiego kino* odnotowuje, że regularne seanse filmowe na ziemi jakuckiej zaczęły odbywać się w 1912 roku, a pierwszy film nakręciła francuska grupa filmowa już rok później. Producentka filmowa podaje dalej, że pierwszy pełnometrażowy film dokumentalny pt. *Sowiecka Jakucja* (*Советская Якутия*, reż. W. Giejman) nakręcili irkuckcy filmowcy w 1948 roku, a od początku lat sześćdziesiątych zaczęto regularnie kręcić filmy. Zob. S. Sawwina, *Kratkaja istorija jakuckiego kino*, „Iskusstwo Kino” 2021, nr 1–2, s. 10.
- 23 K. Sata (J. Romanowa), *Okno ziemi...*, s. 39.

twórczego stowarzyszenia Siewierfilm²⁴. Od przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku jakucki stanowi główny język dialogów. Użycie języka rosyjskiego zawiera w sobie najczęściej dodatkowy sens — naddatek, który świadczy o niełatwych stosunkach jakucko-rosyjskich, kolonialnej przeszłości i postkolonialnej (neo-, trans-?) teraźniejszości.

Szczególna sytuacja dotycząca jednoczesnego bycia wewnątrz, to jest gospodarzem we własnej republice, oraz na zewnątrz — gościem w Federacji Rosyjskiej (o czym wielokrotnie przypomina portret głowy państwa rosyjskiego, obowiązkowo wiszący w przestrzeniach urzędowych obok wizerunku obecnego prezydenta Republiki Sacha), sprawia, że, odwołując się do słów Homiego K. Bhabhy, dla jakuckich twórców reprezentujących samych siebie — ów naród podporządkowany — doniosłe znaczenie „ma afirmacja ich rdzennych tradycji kulturowych oraz odzyskiwanie ich wypartych historii”²⁵. Taki też cel postawili sobie jakuccy pionierzy — twórcy pierwszych filmów, które położyły podwaliny pod powstającą kinematografię (ta na początku, ze względów organizacyjno-gospodarczych, transmitowana była głównie w telewizji²⁶); w ich dziełach odczuć można atmosferę permanentnego i dojmującego stanu niejednoznaczności, czego wyrazem jest umiejscowienie bohaterów ich fabuł w *continuum* rozciągniętym między licznymi opozycjami binarnymi. Działający na filmowej „ziemi niczyjej” (bez historii, bo koleje losu kinematografii radzieckiej nie są ich opowieścią) reżyserzy i reżyserki nie przedstawiają uproszczonych podziałów na naszych i obcych, miastowych i prowincjuszy, starych i młodych czy uczonych i niewykształconych. Wręcz przeciwnie — światy klas, ras i płci, żywych i umarłych, namacalnego i duchowego, nauki i folkloru bez przerwy przenikają się w kinie jakuckim, stanowiąc w ten sposób lustro, w którym każdy przedstawiciel narodu Sacha może się przejrzeć.

Tradycja i kultura jakucka odgrywają niebagatelną rolę już we wspomnianym wyżej dwudziestominutowym filmie Romanowa — opowieści o tytułowej Maappie²⁷, która ratuje błędzącego podczas śnieżnej zawieruchy zziębniętego jeźdźca. Między Ilją a tajemniczą kobietą rodzi się uczucie

24 Założony przez Romanowa w 1990 roku Siewierfilm posłużył za bazę dla późniejszej wytwórni filmowej Sachafilm. Zob. N. Argyłow, U. Ochłopkowa, *Faktory formirowanija...*, s. 109.

25 H.K. Bhabha, *Miejsca kultury*, przeł. T. Dobrogoszcz, Kraków 2010, s. XLIV.

26 S. Sawwina, *Kratkaja istorija...*, s. 11. Być może stąd wynika charakterystyczna dla większości jakuckich filmów długość metrażu: czas trwania filmów kręconych w latach dziewięćdziesiątych i na początku lat dwutysięcznych często ma około godziny, a współcześnie rzadko przekracza dwie godziny. Dla porównania — największe hity ostatnich lat: *Straszdyło* Dawydowa oraz *Czarny śnieg* (ros. *Черный снег*, jakut. *Хаар Хаар*, 2021) Burnaszowa trwają odpowiednio 72 i 84 minuty.

27 Imię Maappa to jakucki odpowiednik rosyjskiej Marfy, a polskiej Marty.

— młodzi zakochują się w sobie, a następnie pobierają. Jednakże z czasem okazuje się, że Ilja obcuje z duchem samobójczyni, której niepochowane ciało nadal znajduje się w balaghanie. Na prośbę ducha mężczyzna kopie dla niej grób, dzięki czemu pozwala kobiecie rozstać się na zawsze ze światem Środkowym, a sam rusza w dalszą podróż.

Podobny motyw oddzielenia się duszy (*Salgyn kut*) od ciała znajdziemy w równie klasycznym filmie pt. *Sajłyk* (ros. *Аетовье*, jakut. *Сайылык*, 1992) Anatolija Wasiljewa, opowiadającym o powracającym do rodzinnej wsi mężczyźnie (w tej roli sam reżyser), który, spędziwszy noc w nawiedzonym domu, doznaje zawału serca. Anatolij staje się w ten sposób niespokojnym duchem (*yer*) skazanym na wieczną otchłań dopóty, dopóki jego ciało nie zostanie pochowane. Jednakże początkową chęć połączenia się duszy z półżywą materią niweczy ujrane piękno tytułowego „sajłyku” — letniej rezydencji (tradycyjnej zagrody położonej w bukolicznej dolinie), którą zamieszkują dusze między innymi jego przodków. Anatolij, wbrew rozsądkowi, nie wraca do odnalezionego przez młodych chłopców ciała, lecz biegnie w stronę idyllicznego raju, który czeka na zmarłych w Górnym świecie.

Z kolei w świat przedstawiony w *Przeklętej ziemi* (ros. *Проклятая земля*, jakut. *Сэмтэх сир*, 1996) Ełeja Iwanowa — protoplasty jakuckiego horroru — wprowadza widza mroczny monolog na temat istot zamieszkujących Dolny świat, które „albo kradną, albo zjadają duszę człowieka”²⁸, oraz plansza informująca, że film oparty jest na prawdziwych wydarzeniach. W tytułowe strony, do zamieszkałego tylko przez wychowaną tu staruszkę *alaasu*, przybywa młode małżeństwo z dzieckiem. Ich spokój od początku zakłóca niewidzialny człowiek, grasujący na tych ziemiach od wielu dekad. Siła nieczysta próbuje pozbyć się intruzów na różne sposoby: nawiedza młodą kobietę w snach, kradnie ich klacz, nasyła na nich cienie przodków, wpędzając Jegora i Anczik niemal w szaleństwo, a Oloksos przyprawiając o zawał. Ostatecznie rodzina, kierując się w stronę wschodzącego słońca, opuszcza ziemię złych duchów²⁹.

Warto również zwrócić uwagę na formalną (techniczną) stronę filmów powstałych w latach dziewięćdziesiątych XX wieku, to jest w czasie burzliwych przemian społeczno-ustrojowych i odradzających się identyfikacji

28 *Przeklęta ziemia*, reż. E. Iwanow, Rosja 1996. Na podstawie rosyjskiego tłumaczenia jakuckiego tekstu, którego źródłem — jak wynika z podpisu — są „nauki Ajyy”.

29 Dzieło doczekało się swoistej kontynuacji w postaci filmu *Przekleństwo. Martwa ziemia* (*Проклятие. Мертвая земля*, 2022) Stiepana Burnaszowa. Reżyser, czyniąc z Aliony/Ajyny — córki małżeństwa (w rolę Jegora i Anczik wcielili się ci sami aktorzy) główną bohaterkę, zaprezentował autorską wersję ich dalszych losów (rozstanie, choroba kobiety, samotność mężczyzny); warto zauważyć, że Burnaszow, odwołując się do — dodatkowo uwspółcześnionych — estetycznych i technologicznych rozwiązań znanych z pierwowzoru, wiele wątków rozwinął i domknął, a inne (takie jak początkowy monolog czy końcowe odejście w stronę słońca) twórczo powtórzył.

narodowościowych. Dysponujący skromnymi budżetami reżyserzy świadomie dążyli do rozwoju języka filmowego za pomocą dostępnych środków wyrazu, takich jak spowolnienie akcji, długie ujęcia i efekt echa (*Maappa*), gra szerokimi planami i zbliżeniami oraz budowanie napięcia za pomocą muzyki (*Sajtyk*) czy nakładanie na siebie obrazów, manipulacja jakością obrazu i wysokością dźwięków (*Przeklęta ziemia*). Z kolei stosowane konwencje gatunkowe, charakterystyczne chociażby dla thrillera czy horroru — nadawanie prezentowanej rzeczywistości znamion realizmu magicznego, przeplatanie zdarzeń trywialnych ze scenami o zabarwieniu incydentalnym, budowanie suspensu i próba wpływania na emocje widzów — miały przedstawić znane sytuacje, opowieści i motywy w nowym świetle — przez pryzmat jakuckiej kultury i tradycji³⁰.

Kino jako sztuka egalitarna

Lata dwutysięczne w Republice Sacha wiążą się z postępującą profesjonalizacją przemysłu filmowego, powstawaniem kolejnych sal kinowych i nowych niezależnych wytwórni (jedną z pierwszych jest Almazfilm); te, wraz z inwestującymi w kinematografię jakucką producentami, dążyły do komercyjnego sukcesu powstających filmów utrzymanych w rozpoznawalnych konwencjach kina popularnego i gatunkowego³¹. W tym czasie dochodzi również do kadrowych przetasowań — do kina jakuckiego napływają młodzi filmowcy, wracający po latach kształcenia (głównie w europejskiej części Rosji) nad rzekę Lenę. Swoich sił w kinematografii próbują również ludzie teatru³², tacy jak debiutujący filmem *Moja miłość* (*Любовь моя*, 2004)³³ Siergiej Potapow, związany wcześniej z Jakuckim

- 30 Warto wspomnieć w tym miejscu o kolejnym filmie Aleksieja Romanowa pt. *Środkowy świat* (ros. *Срединный мир*, jakut. *Орто дойду*, 1993) — pierwszym pełnometrażowym filmie jakuckim, w którym reżyser, na przecięciu rodzajów filmowych (fabuły i dokumentu), opowiadał o — często niemal zapomnianych — obrzędach i rytuałach narodu Sacha, jego obyczajach, systemie wierzeń oraz trybie życia na przestrzeni lat.
- 31 S. Sawwina, *Kratkaja istorija...*, s. 12.
- 32 Związków kina i teatru doszukać się można już na poziomie sposobu rozpowszechniania filmów. Podczas gdy w latach dziewięćdziesiątych królowała telewizja, w latach dwutysięcznych premiery filmowe odbywały się często w salach teatralnych. Zob. N. Argyłow, U. Ochłopkowa, *Faktory formirowanija...*, s. 110–111.
- 33 Co ciekawe, film przez lata uważano za zaginiony. Autorzy fanpage’a From Outer Space, Wasilij Jegorow i Gleb Siegieda, poszukujący filmów rzadkich, zapomnianych i utraconych, przyznali w jednym z wywiadów, że dzieła jakuckich twórców stanowią zaskakująco wysoki odsetek odnajdywanych przez nich produkcji, które powszechnie uważano za zagubione, jak na przykład kopia cyfrowa filmu *Dziewczyzna z księżycą* (ros. *Лунная девушка*, jakut. *Бил кыыһа*, 2012.) Nurguna Martynowa zlokalizowana w kolekcji amerykańskiego miłośnika kina jakuckiego. W kwietniu 2022 roku w ser-

Teatrem Dramatycznym im. Ojnunskiego. Nazywany jakuckim Quentinem Tarantino twórca zaskoczył widzów krwawą historią dwóch braci nakręconą w duchu kina południowokoreańskiego, która nieoczekiwanie wygenerowała przychody czterokrotnie przewyższające budżet filmu³⁴. Z teatru do kina przywdęrowali również liczni przedstawiciele grupy twórczej Dietsat (od *Dieta sachy-teatru*). Zapoczątkowali oni modę na tanią i konwencjonalną komedię z bohaterem pokroju radzieckiego Szurika³⁵, wpadającego w nieustanne tarapaty ze względu na swoją niewiedzę i brak obycia w dużym mieście. Warto w tym miejscu wspomnieć film *Keskił* (*Кэскил*, 2006) Konstantina Baraszkowa, Dmitrija Szadrina i Aleksieja Jegorowa, który uczynił z tytułowej postaci niemalże bohatera narodowego³⁶.

W świetle rosnącej z roku na rok liczby produkowanych w republice filmów kinowych³⁷ interesujący wydaje się przypadek zamykającego pierwszą dekadę nowego tysiąclecia dzieła pt. *Tajemnica Czyngis-chana* (*Тайна Чингис Хаана*, 2009) Andrieja Borisowa, które nadało kinematografii jakuckiej światowego charakteru i otworzyło ją na nowe — zewnętrzne — bodźce. Z licznych omówień i anegdot na temat owej superprodukcji, której budżet wyniósł 10 milionów dolarów (dla porównania — ówczesnie budżet przeciętnego filmu rzadko przekraczał sumę miliona rubli), wynika, że jako pierwsza otrzymała ona państwowe finansowanie³⁸ oraz doczekała

wisie VKontakte opublikowali oni odnalezioną na jakuckim pchlim targu (niepełną) kopię DVD filmu *Moja miłość*. Zob. G. Kolondo, *Naszedzysze sowietskij horror pro oborotnia i zabytuju komiediju s Karaczencowym: „Kto, jesli nie my?”*, 28.06.2021, <https://vatnikstan.ru/interview/from-outer-space/> (dostęp: 8.07.2023); post From Outer Space z 27.04.2022 umieszczony w serwisie VKontakte, https://vk.com/wall-38455478_93080 (dostęp: 8.07.2023).

34 *Ibidem*.

35 Co ciekawe, w Republice Sacha jakuckie komedie cieszą się znacznie większą popularnością niż klasyczne komedie Leonida Gajdaja (z filmem *Operacja Y, czyli nowe przyrządki Szurika* [*Операция „Ы” и другие приключения Шурика*, 1965] na czele). Często zwraca się uwagę na fakt, że radziecki rodzaj humoru bywa niezrozumiały dla jakuckiego widza, a prezentowane sytuacje nijak odpowiadają ich doświadczeniom.

36 W. Munkujew, „*Kak ludi boga wstrietili*” — *S czego naczat’ smotriet’ jakutskoje kino?* (zapisał S. Miezienow), Sieans, 27.06.2023, <https://seance.ru/articles/makers-of-sakha/> (dostęp: 8.07.2023). Film doczekał się dwóch sequeli.

37 „Rok po [premierze *Mojej miłości* Potapowa — P.W.] w Jakucji wyszły dwa filmy, w 2007 roku — pięć, a w 2011 roku jakuccy twórcy zaprezentowali 15 filmów” (N. Argyłow, U. Ochłopkowa, *Faktory formirowanija...*, s. 110). Zob. też: N. Borisow, *Kino i dien’gi: s czego naczinalsia jakutskij kinobum*, Jakutija.Info, 26.11.2014, <https://yakutia.info/article/166871> (dostęp: 8.07.2023).

38 Jak wspomina rosyjski krytyk filmowy, Władimir Koczarian, kolejnym filmem jakuckim z podobnym finansowaniem będzie dopiero *Nade mną słońce nie zachodzi* Lubow Borisowej z 2019 roku. Zob. „*Potriepubliki kino snimajet, ostalnaja połowina smotrit*” („Krugłyj stoł” „IK”), „Iskusstwo Kino” 2021, nr 1–2, s. 21.

się dystrybucji poza granicami Republiki Sacha. Ponadto zdjęcia kręcono między innymi w Mongolii i przylegającej do niej Tuwie³⁹, co sprzyjało wymianie doświadczeń i poznaniu innych metod produkcyjnych. Historyczno-biograficzne dzieło epickie o aspiracjach godnych hollywoodzkich blockbusterów, mimo odniesionej porażki finansowo-artystycznej, uutorowało drogę kinu ambitniejszemu, to jest wymagającemu współpracy większej ekipy filmowej, nakładu czasu i środków pieniężnych. Z kolei nowoczesny sprzęt filmowy, który został zakupiony przez Sachafilm na potrzeby *Tajemnicy Czyngis-chana*, służył licznym twórcom przez kolejne lata⁴⁰.

Wpływ powyższych doświadczeń wraz z rozwojem infrastruktury filmowej zaowocował wzrostem samoświadomości u jakuckich twórców, którzy dostrzegli drzemiący w kinie (zarówno wysokojakościowym, jak i tym „amatorskim” — nagrywanym coraz popularniejszymi aparatami cyfrowymi) potencjał (współ)kształtowania obrazu (tożsamości) własnego narodu w oparciu o konglomerat cech czyniących go wyjątkowym, takich jak język, tradycja, kultura, system wierzeń, miłość do ojczyzny czy szacunek dla fauny i flory. Inaczej mówiąc, kino jakuckie zaczęło wyodrębniać się na tle kinematografii rosyjskiej jako autonomiczny względem niej komponent kina światowego. Jak efektownie zauważył Anton Dolin, kino narodu Sacha od jego „wielkiego brata” odróżniają opisany wyżej kod kulturowy, brak panującej ideologii, silna więź z widzem, nieprofesjonalizm (również w sensie angażowania do filmów naturszczyków) i jednocześnie powszechna gotowość do nauki, niechęć do podziału na to, co niskie i wysokie (choćby w odniesieniu do gatunków filmowych), nieszablonowość (między innymi w doborze głównych bohaterów opowiadanych historii), brak fenomenu gwiazd filmowych i łącząca twórców solidarność w imię zasady „zwycięstwo wszystkich zwycięstwem wspólnym”⁴¹.

Co istotne, wraz z dalszym rozkwitem kinematografii jakuckiej, która, według słów Aleksieja Miedwiediewa, ewoluuje trójkierunkowo — w stronę kina gatunków (w tym blockbusterów i komedii) i jego hybryd, art-mainstreamu (znaku rozpoznawczego Sachafilmu)⁴² i kina autorskiego

39 S. Sawwina, *Kratkaja istorija...*, s. 12.

40 „*Potriespubliki kino snimajet, ostalnaja połowina smotrit*”... , s. 17.

41 A. Dolin, *Chriepty inogo mira. K woprosu o „jakutskom czudie”*, „Iskusstwo Kino” 2021, nr 1–2, s. 7–8.

42 *Art-mainstream* — odnoga filmu artystycznego tworzonego z myślą o szerokiej publiczności i potencjalnym zysku. Określenie zarówno branżowe (spotykane w rosyjskojęzycznej prasie filmowej), jak i z zakresu marketingu, oznaczające film umiejętnie łączący cechy kina niszowego (autorskiego) i wysokobudżetowego (promowanego), jednakże bez jednoznacznie ustanowionej definicji. Przykładem zachodnioeuropejskiego twórcy kina art-mainstreamowego jest chociażby François Ozon.

(reprezentowanego głównie przez twórców niezależnych)⁴³, zwrócono uwagę na potrzebę promowania osiągnięć własnej sztuki filmowej oraz pokazywania jej efektów szerszemu gronu widzów, także w kontekście (i kontraście do) produkcji niejakkuckich. Idealną przestrzenią ku temu okazał się zorganizowany w 2011 roku pierwszy w republice Festiwal Filmowy „Kino Arktyki”, który już dwa lata później przeobraził się w Jakucki Międzynarodowy Festiwal Filmowy; filmy zakwalifikowane do konkursu głównego walczą o Złote i Srebrne Gogle Śnieżne⁴⁴. Z kolei w grudniu 2012 roku — z inicjatywy Sardaany Sawwiny (producentki) i Lubow Borisowej (reżyserki) — powstała społeczność niezależnych filmowców pod nazwą Jakucki Klub Filmowy, do zadań którego należy konsolidacja rozproszonych wcześniej niezależnych twórców filmowych oraz popularyzacja i promocja kina jakuckiego — organizacja retrospektyw, pokazów specjalnych na światowych festiwalach (na przykład w Korei Południowej, Estonii czy Finlandii), licznych sesji i dyskusji⁴⁵.

Zawód: reżyser?

Komercyjny sukces kinematografii jakuckiej — stały wzrost osiąganych przychodów oraz liczby powstających z roku na rok filmów — sprzyja profesjonalizacji przemysłu filmowego, postępującej także przy czynnym poparciu lokalnych władz, które inwestują w rozwój warunków i zaplecza filmowego oraz tworzenie nowych sal kinowych, udzielają pomocy finansowej w postaci grantów i subsydiów twórcom marzącym o debiucie reżyserskim⁴⁶. Wspomniana specjalizacja nowych kadr stanowi proces, który skrótowo można scharakteryzować jako przejście od działalności amatorskiej do kręcenia kina festiwalowego lub inaczej — awansowanie

43 A. Miedwiediew, *Doroga w tysiacy biereste: Otkuda wyszło i kuda idiet jakutskoje kino*, Kinopoisk, 25.02.2021, <https://www.kinopoisk.ru/media/article/4004120/> (dostęp: 8.07.2023).

44 Kształt i wygląd nagrody stanowi jawne odwołanie do okularów chroniących narody Arktyki przed ślepotą śnieżną. Festiwal odbywał się co roku od 2013 do 2017. W 2020 roku planowano jego reaktywację, lecz ze względu na pandemię COVID-19 pokazy zostały odwołane; mimo to nagrody zostały przyznane — jury, po zapoznaniu się z zakwalifikowanymi filmami za pomocą zorganizowanych seansów online, wyłoniło zwycięzców. Warto odnotować, że na ostatnią edycję festiwalu zgłoszono ponad 900 filmów z 40 krajów. Ponadto słychać głosy o planowanej siódmej edycji festiwalu w odnowionej formule. Zob. *W Jakutii w 2023 roku planirujut prowiesti mieždunarodnyj kinofestiwal*, Tass, 27.01.2023, <https://tass.ru/kultura/16898243> (dostęp: 8.07.2023).

45 S. Sawwina, *Kratkaja istorija...*, s. 13–14.

46 N. Argyłow, U. Ochłopkowa, *Faktory formirowanija...*, s. 112.

z pozycji miłośnika X muzy skazanego na liczne kompromisy finansowo-artystyczne, efektem których są filmy produkowane własnym sumptem, do rangi autora o statusie i renomie zapewniających sposobność nieskrępowanej wypowiedzi.

W kinie jakuckim możemy odnotować wiele przypadków jednorazowych objawień talentów, które równie szybko zgasły, a ich dzieła nie doczekały się kontynuacji (bądź na ów ciąg dalszy nadal czekamy). Jednym z przykładów jest pełnometrażowy debiut Prokopija Burcewa pt. *Ferrum* (*Феррум*, 2015) — dramat gangsterski z elementami realizmu magicznego zrealizowany za niespełna 300 tysięcy rubli⁴⁷. Reżyser, który spędził wcześniej dwa lata w Japonii i nakręcił kilka filmów krótkometrażowych (po jakucku i japońsku), opowiedział w swoim dziele historię bezimiennego bohatera odbywającego podwójną podróż: z miasta w leśną głąbę w celu zakopania swej ofiary — byłego współpracownika, oraz w głąb siebie, o czym świadczą powracające retrospekcje zgłębiające jego kryminalną przeszłość. Burcew, wprowadzając do filmu kolejne postacie (starca, który prowadzi elegancko ubranego gangstera do zmarłej córki; grożących mu śmiercią Jakutów w tradycyjnych strojach), motywy znane z kina *noir*, westernu⁴⁸, a także folkloru (na przykład temat wędrujących dusz czy zaślubin z duchem), zręcznie kreuje atmosferę sennego przywidzenia pełnego niejednoznacznych gestów, rozmywających wszelkie granice — przestrzeń i czas zdają się nie mieć końca, terażniejszość i przeszłość tworzą jedno *continuum*, a bohater wchodzi w rolę ofiary; w porównaniu z wszechwładną i nieskończoną przyrodą miasto oraz produkty nowoczesności (samochód się psuje, telefon nie działa) zawodzą rosyjskojęzycznego protagonistę, który w starciu z mówiącymi po jakucku mężczyznami pozostaje bezsilny. Co ciekawe, choć owa ambiwalentność i otwartość filmu na mnogie interpretacje nie zagwarantowały twórcom kasowego sukcesu, dzięki umieszczeniu kopii w serwisie YouTube *Ferrum* przez trzy lata zanotowało 176 tysięcy wyświetleń i zyskało status dzieła kultowego⁴⁹.

Uosobieniem drogi „od zera do bohatera” czy też może lepiej — od nauczyciela nauczania początkowego (oraz psychologa, dyrektora) do zdobywcy Grand Prix na Otwartym Rosyjskim Festiwalu Filmowym „Kinotawr”

47 Jak podaje Siergiej Anaszkin, »[z]e względu na ograniczony budżet i zakaz palenia papierosy w kadrze zastąpiono karmelkami» (*Nowoje jakutskoje kino w 12 filmach*, „Iskusstwo Kino” 2021, nr 1–2, s. 50).

48 S. Anaszkin, *Probuźdienije licznosti. „Fierrum”, reżyżsier Prokopij Burcew*, „Iskusstwo Kino” 13.05.2016, <https://old.kinoart.ru/blogs/probuzhdenie-lichnosti-ferrum-rezhis-ser-prokopij-burtsev> (dostęp: 8.07.2023).

49 *Nowoje jakutskoje kino w 12 filmach...*, s. 51. Obecnie, to jest po sześciu latach, liczba wyświetleń wzrosła o blisko 4 tysiące. Na kanale reżysera (Pro Burtsev) można znaleźć również dwa filmy krótkometrażowe oraz umieszczone 24 czerwca 2023 roku długo oczekiwany drugi film pełnometrażowy pt. *Carpe Noctem*.

w Soczi jest kariera Dmitrija Dawydowa. Urodzony w 1983 roku (rówieśnik Burcewa, ale też Stiepana Burnaszowa) nad rzeką Amgą syn Jakuta i Rosjanki (*Sachaliar*)⁵⁰ oficjalnie zadebiutował filmem pt. *Ognisko na wietrze* (*Kocmep na wemny*, 2016)⁵¹ — opowieścią o wpływie i konsekwencjach przypadkowego zabójstwa na życie lokalnej społeczności. Reżyser, prócz tematu zemsty w imię prawa talionu, przygląda się (z niekiedy nieukrywaną czułością) poczynaniom rzeźbiącego w wolnym czasie szkatułki na sprzedaż i szyjącego koszulę na pogrzeb syna poczciwego Ignata, który przygarnia nieletniego chłopca (uczy go fachu, modlitwy i zaufania do drugiego człowieka⁵²), a następnie — na krótko przed nieoczekiwaną śmiercią — wiąże się z ukochaną sprzed lat. W tle natomiast rozgrywają się kolejne wątki poboczne, spośród których wiele jest charakterystycznych zarówno dla twórczości Dawydowa, jak i tamtejszej kinematografii samej w sobie. Reżyser w nienachalny sposób sygnalizuje problemy trapiące naród Sacha (takie jak szerzący się alkoholizm, powszechny dostęp do broni, skłonność do samosądu), „uroki” jakuckiej przyrody — przytłaczający ogrom przestrzeni oraz przeszywający mróz, prowadzący niekiedy do śmierci lub poważnych odmrożeń, oraz znaczenie i kultywowanie teje tradycji (ceremonia ślubna).

Co istotne, pewne ograniczenia natury techniczno-formalnej obecne w debiucie reżysera: niska jakość obrazu, dominacja statycznych, długich ujęć, komponowanie kadrów ukazujących tylko mały wycinek wnętrza

- 50 Słowo *Sachaliar* (сахалар) oznacza potomka Jakuta/Jakutki i Rosjanina/Rosjanki, z kolei słowo *Sachalar* (сахалар) — naród Sacha w liczbie mnogiej. Reżyser opowiada o swoim pochodzeniu Kseni Sobczak w jej filmie dokumentalnym *JAKUTSKOJE KINO: kak sniat' film za 1,5 milliona rublej i pobiedit' na Kinotawrie*, umieszczonym w serwisie YouTube na jej kanale (Осторожно: Собчак: <https://www.youtube.com/watch?v=6mNCiB-ou4c&t=2745s> [dostęp: 8.07.2023]).
- 51 Dawydow wcześniej nakręcił między innymi amatorski film pt. *Topór* (ros. *Tonop*, jakut. *Сүгэ*, 2013). Doświadczenia nabierał również przy pracy nad realizowanymi wspólnie z uczniami filmami szkolnymi. Jak sam przyznaje: „W latach 2009–2010 nastąpił »jakucki boom«: prace podobnego formatu, jakie kręciliśmy z uczniami, zaczęły pojawiać się w kinach republiki. W tym czasie moje ambicje wzięły górę, gdyż miałem zarówno wiedzę, jak i umiejętności, by tworzyć filmy na poziomie godnym regionalnej dystrybucji i wyświetlania na wielkim ekranie. Odszedłem od »lekkiego« szkolnego formatu na rzecz teatru, gdzie zaproponowałem aktorom: »Nakręcmy prawdziwy film«. W ten sposób w 2014 roku zaczęliśmy pracować nad filmem *Ognisko na wietrze*” (T. Alijew, *Ot VHS-bojewikow do Paradżanowa: jakutskij rieżysier Dmitrij Dawydow — o powlįjawszych na niego filmach*, Kinopoisk, 11.05.2022, <https://www.kinopoisk.ru/media/article/4006127/> [dostęp: 8.07.2023]).
- 52 Popularne w kinie jakuckim historie oparte na relacji mistrz–uczeń są szczególnie często powtarzane w różnych konfiguracjach w filmach Dawydowa. Warto wspomnieć o filmie *Nielegalny* (*Helegal*, 2021), w którym kirgiskiemu nastolatkowi pomaga samotny myśliwy (w tej roli Stiepan Burnaszow starszy, ojciec reżysera *Czarnego śniegu*).

i ich wystroju oraz otaczającej rzeczywistości, obsadzenie w filmie licznych naturszczyków, nakręcona w paradokumentalnej manierze (ukrytą kamerą) sekwencja zaślubin, wskutek odniesionego sukcesu i nabranego doświadczenia zdają się nie występować później lub są rozwijane i przekuwane w atut⁵³. Już w kolejnych filmach, to jest *Nie ma boga oprócz mnie* (ros. *Нem бога кроме меня*, jakut. *Ийэкээм*, 2019) — dramacie o relacji dorosłego syna i matki cierpiącej na chorobę Alzheimera zmuszonych do przeniesienia się z rodzinnej wsi do bezdusznego miasta (dziełu zawdzięczamy prawdopodobnie najpiękniejsze sceny tańca w jakuckim kinie, zakorzenienie się muzyki współczesnej w filmografii Dawydowa, przechodzącą z filmu w film postać palacza⁵⁴ oraz motyw obojętnej na ludzką krzywdę metropolii), oraz *Straszydło* (2020) — festiwalowej sensacji opowiadającej o losach żyjącej na uboczu znachorki (w tej roli nagrodzona na Kinotawrze śpiewaczka Walentina Romanowa-Czyskyraj), pochłaniającej ludzki ból i toczące ich zło, możemy zauważyć „krzepnięcie” autorskiego stylu.

Pierwsze cztery filmy reżysera⁵⁵, prócz wspomnianych wyżej wyróżników, charakteryzują przywodząca na myśl kino skandynawskie zimna paleta kolorów oraz wielopoziomowy minimalizm: zdarzeń, wątków, obiektów w kadrze. Co ciekawe, niektóre z owych „sygnatur” metody twórczej to nic innego jak konsekwencja problemów finansowych i braków kadrowych dotyczących jakucką kinematografię. Jako przykład warto przywołać okoliczności realizacji *Straszydła*, którego budżet wyniósł 1,5 miliona rubli, ekipa filmowa składała się z 10 osób, a zdjęcia trwały 11 dni⁵⁶. Ponadto *Straszydło* zawdzięcza swoją bladą kolorystykę w dużej mierze temu, że „w Republice Sacha jest jeden specjalista od korekcji barwnej filmu, obciążony pracą na

53 Szczególnie ważne dla Dawydowa jest angażowanie zarówno aktorów profesjonalnych, jak i naturszczyków — często mieszkańców wsi Amga (w której rozgrywa się wiele filmów reżysera), swoich sąsiadów oraz przyjaciół — i korzystanie z zasady typu, to jest dopasowania osoby do postaci na zasadzie jej wyglądu zewnętrznego i stereotypowych wyobrażeń.

54 Kotłownie i urzędujący w nich palacze pojawiają się również w *Straszydło* i *Młodości*. Warto w tym miejscu zastanowić się nad ewentualną referencją do *Palacza* (*Кочезар*, 2010) Aleksieja Bałabanowa, w którym tytułową profesję wykonuje Major — jakucki weteran wojny w Afganistanie.

55 Wspomniane dzieła uzupełnia krótkometrażowa *Rzeka* (*Рeкa*, 2019).

56 Film kręcono podczas wakacji zimowych, ponieważ Dawydow pracował wówczas jeszcze w szkole. Innym tematem jest sposób organizowania budżetu — reżyser w rozmowie z Ksenią Sobczak wyznaje, że na rzecz kolejnych filmów zaciągał liczne kredyty, które spłacał, zarabiając w kilku miejscach jednocześnie (pracował między innymi jako komornik sądowy, administrator klubu nocnego, swego czasu był również... posłem). Zob. <https://www.youtube.com/watch?v=6mNCiB-ou4c&t=5675> (dostęp: 8.07.2023).

wiele miesięcy do przodu”, w konsekwencji czego reżyser był zmuszony przeobrazić potencjalną słabość filmu w swoisty chwyt artystyczny⁵⁷.

Kamienie milowe

Wychodząc od zaproponowanej przez wspomnianego już Aleksieja Miedwiediewa typizacji kina jakuckiego, warto krótko przyrzeć się powstałym — zwłaszcza po roku 2016 — produkcjom. Rok ten pojawia się tu nie bez powodu, gdyż wówczas debiutują między innymi Dmitrij Dawydow, Tatiana Ewerstowa i Kostas Marsaan (kosztujący 5 milionów rubli *Mój morderca* stał się pierwszym niezależnym filmem jakuckim, który doczekał się szerokiej dystrybucji w krajach Wspólnoty Niepodległych Państw oraz znalazł się w ofercie serwisu Amazon Prime⁵⁸), a Stiepan Burnaszow kręci swoje pierwsze szeroko dyskutowane dzieło pt. *Chara daj* (*Хара дай*)⁵⁹. Jednakże przegląd dzieł późniejszych należy poprzedzić cofnięciem się w czasie, by wspomnieć o dwóch filmowych kamieniach milowych kinematografii narodu Sacha.

Pierwszym — zwłaszcza dla autorskiej odnogi kina jakuckiego — bez wątpienia jest *Biały dzień* (ros. *Белый день*, jakut. *Үрүн кун*, 2013) Michaiła Łukaczewskiego (ur. 1986) — thriller o grupie przypadkowych podróżnych, którzy, w wyniku awarii samochodu, walczą o przetrwanie w przyprawiającej ich o halucynacje i psychiczne zaburzenia śnieżnej pustce⁶⁰. Jak zauważyła Jelena Słatina, nowatorstwo reżysera „polega na połączeniu folklorystycznych i mitologicznych motywów z tematem wywołującym burzliwą dyskusję w społeczeństwie”. Co więcej, „[p]odobna synteza czynników mitologicznych, historycznych i społecznych od tego czasu coraz częściej pojawia się w kinie jakuckim” — zwłaszcza tym festiwalowym⁶¹. Ponadto od czasu premiery *Białego dnia* można zaobserwować wzmożone zainteresowanie motywem kina drogi (*road movie*), z powodzeniem przetwarzanego i adaptowanego w kolejnych dziełach. Zapewne to właśnie przytłaczający ogrom terytorium Republiki Sacha ma nieoceniony wpływ na powstanie (oraz popularność) wielu filmów, w których istotnym wątkiem są pieszce,

57 O. Bielik, *Film o jakutkiej znacharce pokonał na „Kinotawrze”. Czemu że on poraził żiuri i zritielej?*, Kinopoisk, 19.09.2020, <https://www.kinopoisk.ru/media/article/4002809/> (dostęp: 8.07.2023).

58 *Nowoje jakutskoje kino w 12 filmach...*, s. 52.

59 Film, którego współreżyserem jest Jewgienij Osipow, zwykle odnotowywany jest pod swym jakuckim tytułem, który w dosłownym tłumaczeniu oznacza czarną siłę nieczystą / siłę niszczącą.

60 „Białym dniem Ludy Północy nazywają dni, kiedy wszystko wokół jest białe, a kolor nieba jest nie do odróżnienia od koloru ziemi. Według podań w takie dni duchy schodzą na ziemię i biorą udział w ziemskich sprawach” (*Nowoje jakutskoje kino w 12 filmach...*, s. 47).

61 *Ibidem*.

konne bądź samochodowe peregrynacje bohaterów: dalniebojszczyków (*Czarny śnieg* Burnaszowa), imigrantów i gastarbeiterów (*Nielegalny Dawydowa*), podróżników o naukowym zacięciu (*Nie chowajcie mnie bez Iwana* [ros. *He хороните меня без Ивана*, jakut. *Кэрэни көрбөт*, 2022] Borisowej), karciarzy i hochsztaplerów (*Pośpieszny* [ros. *Поспешивший*, jakut. *Тиэтэйбум*, 2020] Romana Dorofiejewa), ojców spieszących za lekarstwem dla chorego dziecka (*Helikopter* [ros. *Вертолет*, jakut. *Бөртөлүөт*, 2021] Łukaczewskiego) czy płatnych morderców (*Ferrum* Burcewa). Niekiedy owe ekskursje stają się tematem danego dzieła niespodziewanie — ze względu na potrzebę przebycia setek wiorst do najbliższej metropolii czy wykonywany zawód, lecz równie częste są przypadki podróży podwójnej — zarówno fizycznej, jak i duchowej⁶².

Za drugi kamień węgielny omawianej kinematografii uznać można wyjątkowe pod wieloma względami dzieło wspomnianego wcześniej Siergieja Potapowa pt. *Bog Djosiojioj* (ros. *Бог Дьэсэҕэй*, jakut. *Дьөһөгөй Айылы*, 2015). Akcja tego niespełna godzinnego czarno-białego filmu wymykającego się jednoznacznej klasyfikacji rodzajowej (elementy kina fabularnego i dokumentalnego stale się w nim przenikają) koncentruje się wokół losów tytułowego bóstwa, które schodzi do Środkowego świata, by razem z ludźmi uczestniczyć w największych w Republice Sacha obchodach *Ysyach* — celebrowanego w czerwcu narodowego święta Nowego Roku (zwanego także świętem lata). Razem z bóstwem (w tej roli jedyny profesjonalny aktor, Paweł Czenianow), które przybrało wygląd niewyróżniającego się niczym młodego mężczyzny, podpatrujemy przybyłych z całej republiki biesiadników — ubranych często w tradycyjne stroje przedstawicieli różnych pokoleń. Ci — delektując się narodowymi delikatesami: żrebięciną i kumysem — uczestniczą w odbywających się pod gołym niebem licznych ceremoniach, zawodach sportowych (z wyścigami konnymi i mas-wrestlingiem na czele), inscenizacjach historycznych, występach aktorsko-muzycznych czy też koncertach muzyki tradycyjnej i współczesnego jakuckiego rocka. Bezstronne obserwacje kolejnych wydarzeń przeplatają się z nawiązanymi przez protagonistę interakcjami — Djosiojioj rozmawia ze spotkanymi ludźmi, częstuje ich mięsem, śpiewa dla nowo poznanej dziewczyny. Dzieło Potapowa — zlepek wielu motywów, które, obecne w całym kinie jakuckim, świadczą o kulturowej odrębności narodu Sacha — cechuje również charakterystyczna dla owej kinematografii spontaniczność związana z przebiegiem procesu twórczego: film, nakręcony w dwa dni bez żadnego scenariusza czy scenorysu oraz

62 Co ciekawe, w jakuckim *road movies* często powtarza się motyw psującego się samochodu, na przykład we wspomnianym *Ferrum* Burcewa i wielu filmach Burnaszowa: *Chara daj*, *Republice Z*, *Czarnym śniegu* oraz *Przekleństwie. Martwej ziemi*.

nagrywany bez dźwięku i za pomocą czterech kamer, powstał na bazie pomysłu zaledwie tydzień przed rozpoczęciem święta *Ysyach*. Jednakże pierwotną żywiołowość przyhamowała trwająca dwa lata postprodukcja, podczas której film został udźwiękowiony od nowa⁶³.

Trzy drogi, jeden cel

Wśród twórców kina jakuckiego konsekwentnie rozwijających indywidualny styl na szczególne wyróżnienie zasługuje Tatiana Ewerstowa — reżyserka osobna owej kinematografii. Urodzona w 1965 roku ekonomistka nakręciła w wieku 51 lat swój pierwszy pełnometrażowy film pt. *Jego córka* (*Ezo doyb*, 2016) — dzieło na wskroś poetyckie i uduchowione, akcentujące symbiotyczny związek człowieka z naturą. Główną bohaterką filmu jest Tania (imienniczka reżyserki), percypująca otaczający ją świat we właściwy dla siedmioletki naiwny sposób; dziewczynka spędza wakacyjny czas na często samotnych zabawach i przechadzkach, w czasie których rozmawia z kwiatkami, owadami i duchem nieżyjącego ojca — jej wiecznym patronem i obrońcą. Osadzona w latach siedemdziesiątych XX wieku fabuła odsyła bezpośrednio do dziecięcych doświadczeń autorki oraz zaszczepionych w domu rodzinnym tradycji — z zasadą harmonijnego współżycia z otoczeniem na czele. Co ciekawe, to właśnie przyroda — rozległe łąki i lasy, stawy, nieuczęszczane drogi polne oraz sama pogoda — współgra ze stanami emocjonalnymi portretowanych osób: malującej się na twarzach radości towarzyszy bezchmurne niebo, smutkowi — wzmożony wiatr, a rozpaczy — deszcz. Również kolorystyka żywo reaguje na zachodzącą tragedię, to jest śmierć wujka — wcześniejsze pastele (żółć, zieleń oraz błękit) zastępują kolory pozbawione intensywności, z żalobną czernią i brązem na czele. Zmiana barw podkreśla zachodzącą metamorfozę w samej Tani, która, zaznajomiwszy się z cudzą śmiercią, bezwiednie wkracza na ścieżkę dorostania.

- 63 *Nowoje jakuckoje kino w 12 filmach...*, s. 48–49. Podobnych historii wykorzystujących dany moment czy impuls twórczy w połączeniu z dozą improwizacji znajdziemy w kinie jakuckim więcej — Władimir Munkujew miał napisać scenariusz *Kolesia* (ros. *Чыбак*, jakut. *Yoi ojomu*, 2017) na dwa tygodnie przed rozpoczęciem zdjęć filmowych, a „skomplikowaną scenę pościgu konnego kręcono od 22:00 do 5:00 rano bez zamknięcia ulic i pozwolenia”, natomiast produkcja *Agenta Mambo* (2019) Aleksieja Ambrosjewa młodszego trwała zaledwie miesiąc. Ponadto oba filmy odniosły wielki sukces frekwencyjny i kasowy: *Koles* — przy budżecie 2,8 miliona rubli — w samej republice zarobił 8 milionów rubli, z kolei *Agent Mambo* (budżet — 1,7 miliona rubli) zajmuje obecnie pierwsze miejsce wśród najbardziej dochodowych filmów jakuckich — film Ambrosjewa młodszego zarobił 16 milionów rubli. Zob. *ibidem*, s. 56, 60.

Kolejny film reżyserki — późniejsze o pięć lat *Domknięcie* (*Замыкание*, 2021) — stanowi swego rodzaju kontynuację losów Tani i jej rodziny. Jednakże modyfikacji ulega nastrój dzieła, gdyż bohaterka, według słów Ewerstowej, wraz z przewodniczką wkracza do piekła⁶⁴ (dorastania) — beztroskie dzieciństwo zastępują trudy okresu nastoletstwa, miłość i czułość wypiera doznawana ze strony pijącego ojczyrna przemoc domowa, a prowincjonalne piękno przyrody — mniej urokliwe miasto. Nowe okoliczności oddziałują negatywnie na dziewczynę, w duszy której kiełkuje zło — myśl o zabójstwie dręczyciela jako jedynej drodze ratunku. Co istotne, ze zmianą tematyczną ściśle wiąże się odmienny dobór środków formalnych — twórczyni, budując napięcie wokół — jak ostatecznie się okaże — projekcji potencjalnego morderstwa, od pierwszych scen filmu świadomie czerpie z konwencji thrilleru, takich jak tajemniczość i nieodmówienie czy podtrzymywanie stanu zagrożenia (którego symbolem staje się strzelba)⁶⁵. Ponadto Ewerstowa zapowiedziała, że następne jej filmy, choć utrzymane w odmiennej formie gatunkowej⁶⁶, poświęcone będą przygodom dorosłej już Tatiany.

* * *

Drugą, równie znaną kobietą za kamerą, jest wielokrotnie wspomniana (i cytowana) wcześniej Lubow Borisowa (ur. 1982), która, zanim zadebiutowała w 2019 roku filmem *Nade mną słońce nie zachodzi*, przez lata aktywnie współtworzyła kinematografię jakucką w licznych rolach, to jest jako asystentka reżysera, druga reżyserka (*Car-Ptak*), producentka wykonawcza (*Helikopter*), montażystka (*Republika Z*) czy scenarzystka⁶⁷. Zdobyte doświadczenie pozwoliło jej zrealizować dzieło uniwersalne i dla wszystkich — rozgrywaną się nad Morzem Łąptiewów empatyczną opowieść o relacji obytego w internetowych nowościach Altana z Bajbałem — uosobieniem jakuckiej kultury (ten wrócił w dawne strony, by umrzeć i spocząć obok tragicznie zmarłej wiele lat wcześniej żony). Międzypokoleniowa przyjaźń na końcu

64 J. Klujewa, *Tatiana Ewerstowa: „Czem silnieje lubisz, tiem bolsze nienawidisz togo, kto priciniajet bol objektu twojej lubwi”*, Rewizor.ru, 1.05.2021, <https://www.revizor.ru/cinema/interviews/tatyana-everstova-chem-silnee-lubish-tem-bolshe-nenavidish-togo-kto-prichinyaet-bol-obektu-tvoey-lub/> (dostęp: 8.07.2023).

65 W interesujący sposób został sportretowany główny antagonistą filmu, to jest ojczym Tani — widzimy go zawsze tylko częściowo, ponadto jego twarz ani razu nie pojawia się w pełni w obrębie kadru.

66 „Gatunek trzeciego filmu nie jest jeszcze doprecyzowany. Natomiast postanowiłam, że czwarty film będzie dziełem mistycznym” (J. Klujewa, *Tatiana Ewerstowa...*).

67 Lubow Borisowa jest z wykształcenia finansistką — przepracowała 6 lat w banku jako specjalistka do spraw kredytów. Zanim zadebiutowała jako reżyserka, wzięła czynny udział w powstaniu 22 filmów (*Nowoje jakutskoje kino w 12 filmach...*, s. 63).

(zglobalizowanego) świata stanowi punkt wyjścia refleksyjno-sentymentalnej komedii, w której chęć do działania, zaangażowanie i wzajemna pomoc pozwalają (dosłownie) oderwać się od ziemi.

Reżyserka powtórzy ów motyw również w swoim drugim filmie pt. *Nie chowajcie mnie bez Iwana* — opartej na faktach historii żyjącego na przełomie XIX i XX wieku Iwana Popowa — interesującego się nowinkami technicznymi artysty, który — wraz z zapadającym w letarg na widok piękna świata parobkiem Stiepanem — wyrusza na ekspedycję etnograficzną. Równie przypadkowy duet przeżywa kolejne przygody: uwiecznia na fotografiach i rysunkach tradycyjne stroje, przedmioty codziennego użytku i inwentarz dumnych gospodarzy, zbiera kunsztowne artefakty dla muzeum, kolekcjonuje zasłyszane historie, bajki i piosenki oraz niesie pomoc przypadkowo spotkanym osobom (postać żyjącej samotnie od lat kobiety, która — jako jedyna członkini rodziny — przetrwała epidemię ospy może przywieść na myśl — odwrócony — los tytułowej *Maappy* Romanowa). Wplecenie w strukturę nawiązującego do kina drogi filmu licznych składowych tożsamości narodu Sacha zaowocowało powstaniem dzieła, w którym dopełnianie się w działaniu odmiennych typów charakterologicznych oraz dążenie do zrozumienia siebie poprzez otaczającą rzeczywistość są kluczem do osiągnięcia stanu harmonii równoznacznego ze szczęściem⁶⁸.

O popularności filmów Borisowej świadczą także otrzymane wyróżnienia ze zdobytą w 2019 roku Nagrodą Publiczności na Międzynarodowym Festiwalu Filmowym w Moskwie na czele. Warto zaznaczyć, że już rok wcześniej zwyciężył tam inny jakucki twórca. Statuetkę Złotego Świętego Jerzego odebrał Eduard Nowikow (ur. 1971) za *Cara-Ptaka* — osadzoną w latach trzydziestych XX wieku opowieść o samowystarczalnym starszym małżeństwie i ich nieoczekiwanym gościu — brązowopiórym orle, tradycyjnie uważanym „za wybranego ptaka, sługę najwyższego bóstwa”⁶⁹. Choć skrzydlaty przybysz wywołuje na początku u Mikiipppera (w tej roli debiutujący przed kamerą Stiepan Pietrow, który rok później wystąpi w *Nade mną słońce nie zachodzi*) i Oppuos mieszane uczucia, ostatecznie zostanie przez nich zaakceptowany. Lęk przed zemstą bogów, których ptak reprezentuje, ustępuje na rzecz obopólnej troski i samopomocy w zaspokajaniu podstawowych potrzeb. Orzeł, znajdując miejsce w rogu balaghanu, z czasem „zamieszkuje” w domowej przestrzeni obok świętej ikony (skrzętnie chowanej przed szerczącymi ateizm czerwonoarmistami)

68 Zob. dostępny w serwisie YouTube (na kanale Якутия 24) wywiad z reżyserką: „Pogovorim”: *Rieżysier Lubow Borisowa*, https://www.youtube.com/watch?v=ZjYccZ8_jGs (dostęp: 8.07.2023).

69 W. Sieroszewski, *Dwanaście lat w kraju Jakutów...*, s. 110. Polski badacz podaje, że owe orły nazywane były „zwierzem-panem”.

i palącej się świeczki⁷⁰. Postępująca domestykacja zwierzęcia wpływa również na zmianę jego statusu — z istoty boskiej przeobraża się w członka rodziny — reinkarnację zmarłego w dzieciństwie syna.

* * *

Trzeci nurt filmowy, to jest szeroko pojęte kino gatunkowe, stanowi najliczniejszy odsetek powstających w Republice Sacha utworów audiowizualnych. Obok bijących rekordy popularności komedii (wspomnianych wcześniej *Agenta Mambo* i *Kolesia*), wychwalających męstwo siedemnastowiecznych wodzów (*Tygyń Darchan* [*Тыгын Дархан*, 2020] Nikity Arżakowa) i spryt domorosłych snajperów wojennych (*Szeregowiec Czeerin* [*Пядовой Чээрин*, 2021] Dmitrija Kolcowa) filmów historycznych, wzruszających i inspirujących dramatów o odnoszeniu sukcesów w muzyce (*Kerel* [ros. *Кэрэл*, jakut. *Кэрэл: Көстүбэт кэрэ*, 2017] Ilji Porniagina i Walentina Makarowa⁷¹) i sporcie (*Dżuluur: mas-wrestling* [ros. *Джууур: мас-рестлинг*, jakut. *Дьулуур: мас-рестлинг*, 2021] Makarowa) powstają liczne thrillery kryminalne i horror — owe „małe ziarenko, z którego wyrosło drzewo całej kinematografii jakuckiej”⁷².

Eksploratorem kina zorientowanego na budzenie w widzach strachu jest Stiepan Burnaszow — reżyser szczególnie płodny⁷³, który w twórczy sposób adaptuje, przetwarza i przenosi na jakucki grunt konwencje znane

- 70 Nowikow, na przykładzie żyjącego na prowincji starszego małżeństwa, w interesujący sposób napomyka o eklektycznym systemie wierzeń, wartości i obyczajów praktykowanych przez Jakutów, którzy, wskutek długotrwałej rusyfikacji, przyjęli między innymi imiona, nazwiska i język kolonizatorów oraz wiarę w świętych prawosławia, ale nie odrzucili własnego dziedzictwa. Warto również zaznaczyć, że *Car-Ptak* — jako jeden z nielicznych filmów kina jakuckiego — porusza temat wpływu komunistów na życie codzienne oraz światopogląd ludzi Sacha (tu — w początkowej fazie krzepnięcia totalitarnego systemu). Co więcej, przy bliższym zapoznaniu się z omawianą kinematografią można odnieść wrażenie, że okres istnienia Jakuckiej Autonomicznej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (lata 1922–1990) stanowi swoisty „wiek ciemny”, gdyż czasy sowieckie nie doczekały się dotąd w kinie jakuckim filmowej rekonstrukcji i zgłębienia.
- 71 Makarow wcielił się w drugiego głównego bohatera — niewidomego Ajtała, który — z wzajemnością — zakochuje się w tytułowej dziewczynie. Co więcej, *Kerel* to jeden z nielicznych jakuckich filmów, który otwarcie podejmuje temat funkcjonowania osób z niepełnosprawnością w Republice Sacha.
- 72 J. Iwanilowa, *Kostas Marsaan — o jakuckich horrorach, irańskich dżynnach i zombi*, RussoRosso, 9.09.2019, <https://russorosso.ru/features/interviews/kostas-marsaan-o-yakutskix-xorrorax/> (dostęp: 8.07.2023).
- 73 Burnaszow często współpracuje z Dmitrijem Dawydowem przy jego filmach; jest odpowiedzialny za montaż *Nie ma boga oprócz mnie*, *Straszdyła* i *Młodości*.

z kina światowego, takie jak fenomen slasherów (*Chara daj*), filmów o siłach nadprzyrodzonych/duchach (*Przekleństwo. Martwa ziemia*) czy inwazji zombie (*Republika Z*)⁷⁴. Jednakże na szczególną uwagę zasługuje jego dziesiąty film pt. *Czarny śnieg* — zwycięzca XXVIII Festiwalu Kina Rosyjskiego „Okno na Europę” w Wyborgu, opowiadający o antypatycznym kierowcy ciężarówki, czerpiącym korzyści finansowe ze sprzedaży alkoholu krajaniom — swoim uzależnionym i niewypłacalnym klientom. W wyniku awarii auta dramat samotnego dalniebojczyka przeradza się w sugestywny *boddy horror* — przygnieciony ciężarem pojazdu (anty)bohater rozpoczyna walkę o przeżycie, którą Burnaszow przedstawia w manierze hiperrealizmu: jedna trzecia filmu została nakręcona przy czterdziestostopniowym mrozie za pomocą dwóch długich ujęć (realizacja jednego z nich zajęła trzy noce, drugiego — dwie). Rozłożony w czasie proces odgryzania zamrożonej ręki może przywieść na myśl *127 godzin* (*127 Hours*, 2010) Danny’ego Boyle’a, lecz należy pamiętać, że tak jak u brytyjskiego reżysera „siedem dni zmagania trzeba było zmieścić w półtorej godziny czasu ekranowego”, tak „w *Czarnym śniegu* należało rozciągnąć do ram filmu pełnometrażowego [zaledwie — P.W.] kilka fatalnych minut”⁷⁵.

Warto również wspomnieć o horrorze Kostasa Marsaana pt. *Iczczy* (*Иччи*, 2020), w którym reżyser sprawnie modyfikuje charakterystyczne dla kinematografii jakuckiej motywy i wątki, takie jak temat znaczenia dziedzictwa, szacunku do ziemi, napiętych relacji rodzinnych oraz rosyjsko-jakuckich nieporozumień. Zwiastunów nadchodzącej tragedii znajdziemy wiele — od wykopanych kości spalonej przed laty dziewczyny (jej imię — Maappa — po raz kolejny odsyła do założycielskiego filmu Romanowa) po pozbawioną jeźdźca tradycyjną drewnianą figurkę konia, w której żyje opiekuńczy duch domu — tytułowy Iczczy. Jego zniknięcie umożliwia przeniknięcie w leśną głąszę demonicznych sił z Dolnego świata, za sprawą których reżyser zaciera granice między dobrem i złem, snem i jawą, pragnieniem i lękiem czy teraźniejszością i przeszłością.

Zamiast zakończenia — *Quo vadis, nuuczcz?*

Zespół cech świadczących o rozwoju kinematografii narodu Sacha — jej postępująca profesjonalizacja, rosnąca rozpoznawalność, fascynująca samobytność oraz dążenie do przekraczania kolejnych granic — sprawił, że jakuckim kinem, kulturą i tradycją zainteresowali się reprezentanci rosyjskiego

74 Filmografię Burnaszowa uzupełniają między innymi thriller *Ajta* (*Айта*, 2022) oraz *Nasza zima* (*Наша зима*, 2022) — klasyczny w formie dramat o rozpadzie młodego małżeństwa.

75 *Nowoje jakutskoje kino w 12 filmach...*, s. 66–67.

centrum — liczni moskwianie, petersburżanie i im podobni, których cechowała nierzadko znikoma wiedza na temat leżącej nad rzeką Leną republiki. Słusznie zauważa Dolin, że „jakuckie kino pozwala [Rosjanom — P.W.] usłyszeć głos Innego i zobaczyć świat jego oczami”⁷⁶. Szybko zorientowano się, że owa „egzotyczność”, to jest aspekty świadczące o oryginalności i autonomiczności kina jakuckiego, takie jak niedokładne naśladowanie cudzych wzorców (konwencji gatunkowych, rozwiązań dramaturgicznych itd.) czy brak współzawodnictwa między twórcami, stanowi o jego sile, którą należy rozpoznać. Próbę przybliżenia Rosjaninowi „zjawiska Sachawoodu” stanowi film Anny Janowskiej pt. *Ciekawe życie* (*Интересная жизнь*, 2018) — w dużej mierze fabularyzowany dokument, w którym stołeczny aktor wyrusza do Jakucka na zaproszenie Siergieja Potapowa, by zagrać Kozaka w filmie historycznym. Mężczyzna na miejscu zaczyna zgłębiać tamtejszą kulturę, poznaje kolejnych twórców (w epizodach pojawiają się między innymi Marsaan, Burnaszow, Łukaczewski), których — niekiedy prosto dusznie — wypytuje o tradycje, miejscowe obyczaje i językowe zawiłości. Jego spojrzenie cechuje połączenie dozy naiwności (nie może zrozumieć, że ze względu na roztopy rzeki wiosną niepodobna przekroczyć) z ciekawością, a nawet fascynacją zgłębianą kulturą (na koniec gra na drumli). Jednakże dzieło Janowskiej to zaledwie jedno z pierwszych podejść, które na celu ma nie tyle zgłębienie jakuckiego fenomenu, ile zarysowanie konturów Republiki Sacha na mentalnej mapie narodu rosyjskiego⁷⁷.

Tendencją odwrotną jest zgłębianie — często problematycznych — relacji jakucko-rosyjskich, rozgrywających się współcześnie i na przestrzeni dziejów. Interesującym w tym kontekście przypadkiem jest film pt. *Nuuczca* (*Нуучца*, 2021) Władimira Munkujewa — zdobywcy Grand Prix w sekcji „East of West” na Międzynarodowym Festiwalu Filmowym w Karłowych Warach w 2021 roku. Reżyser w swoim dziele inspirowanym opowiadaniem pt. *Chajlach*⁷⁸ polskiego etnografa Waława Sieroszewskiego⁷⁹ rekonstruuje

76 A. Dolin, *Chrieby inogo mira...*, s. 6.

77 Warto wspomnieć również o bułgarsko-niemiecko-francuskiej koprodukcji pt. *Ága* (2018) Milko Lazarova — bułgarski reżyser nakręcił swój film — wariację na temat życia na „Dalekiej Północy”, łączącą liczne motywy, tradycje (imię głównego bohatera stanowi jawne nawiązanie do filmu *Nanuk z Północy* [*Nanook of the North*, 1922] Roberta J. Flaherty’ego) i wyobrażenia na ten temat — w Republice Sacha z tamtejszymi aktorami.

78 Z przypisu Sieroszewskiego: „Tak krajowcy nazywają deportowanych; jest to przewisko obraźliwe, znaczące to samo, co »złoczyńca«. W. Sieroszewski, *Chajlach*, [w:] *idem, W matni*, Warszawa 1958, s. 56.

79 Nie jest to pierwsza ekranizacja prozy Sieroszewskiego. Warto wspomnieć o niedokończonym ze względu na śmierć aktorki filmie Bałabanowa pt. *Rzeka* (*Рэка*, 2002), nakręconym na podstawie opowiadania *Dno nędzy*.

znany polskiemu etnografowi z autopsji świat końca XIX wieku, w którym zesłańcy — bez względu na warunki bytowe czy zgłaszany sprzeciw Jakutów — byli dokwaterowywani do tamtejszych gospodarstw. Właśnie taką postacią jest tytułowy *nuuczcz*, to jest budzący strach i burzący domowy mir rosyjski katorżnik, którego imię „stało się synonimem złego”⁸⁰. Co ciekawe, choć niektóre środowiska uznały dzieło Munkujewa — próbę rewizjonistycznego spojrzenia na kolonialną przeszłość Federacji Rosyjskiej — za rusofobiczną prowokację, *Nuuczcz* miała wejść na ekrany rosyjskich kin w marcu 2022 roku. Jednakże 28 lutego 2022 roku — 4 dni po rozpoczęciu inwazji Rosji na Ukrainę — reżyser za pośrednictwem mediów społecznościowych poinformował, że wszystkie pokazy filmu zostały odwołane⁸¹. Z kolei w styczniu 2023 roku umieszczono w serwisie YouTube film na temat powstania nagrodzonego w Karłowych Warach dzieła. Sam reżyser miał ten fakt skomentować słowami: „Filmu nie ma, ale film o filmie i owszem”⁸².

Obecna sytuacja kinematografii Federacji Rosyjskiej: jej zawieszona (nie)obecność w obiegu festiwalowym oraz uzasadniona niechęć międzynarodowych instytucji do promowania tego, co rosyjskie, w kontekście trwającej wojny, nie sprzyja stawianiu konkretnych pytań na temat dalszego rozwoju „Sachawoodu”. Można jednak domniemywać, że rozpoczęty w 2020 roku przez Dmitrija Dawydowa na festiwalu w Soczi i kontynuowany przez Stiepana Burnaszowa w Wyborgu triumfalny pochód nowego kina jakuckiego będzie kontynuowany przez nabierających doświadczenia twórców również poza granicami Rosji. Odniesiony przez Munkujewa sukces w Czechach tylko potwierdza tę tezę. Jakuccy filmowcy będą coraz częściej (współ)tworzyć wysokobudżetowe produkcje, realizowane w Moskwie bądź Sankt Petersburgu (jak chociażby ostatni film Kostasa Marsaana pt. *Detektor* [*Детектор*, 2022]), w języku innym niż jakucki (ale także rosyjski), to jest przekraczać kolejne granice i dążyć do umiędzynarodowienia swojego głównego „produktu” eksportowego, czyli kina.

- 80 W. Sieroszewski, *Chajlach...*, s. 59. Michał Książek na temat znaczenia słowa *nuuczcz* pisze: „Co niektórzy ze starszych Sacha uważają, że jakuckie *nuuczcz*, tłumaczone jako »Rosjanin«, oznaczało też niegdyś straszdyło, czupiradło. Sacha do dziś mówią tak o każdym białym, a dzieci w wioskach z krzykiem uciekają na ich, czyli też na nasz, widok” (M. Książek, *Jakuck...*, s. 28).
- 81 Post Władimira Munkujewa z 28.02.2022 umieszczony w serwisie Instagram, <https://www.instagram.com/p/CahCQ51M1ln/> (dostęp: 8.07.2023).
- 82 *W sieci pojawił się film o sozdanii jakutskoj dramy „Nuuczcz”*, SachaMedia, 10.01.2023, <https://ysia.ru/v-seti-poyavilsya-film-o-sozdanii-yakutskom-dramy-nuuchcha/> (dostęp: 8.07.2023).

Bibliografia

- 13 samych ożydajemych jakuckich filmow 2022 goda, NewsYkt. Nowosti Jakutii, 8.02.2022, <https://news.ykt.ru/article/131598> (dostęp: 8.07.2023).
- Alijew T., *Ot VHS-bojewikow do Paradżanowa: jakuckij reżyssier Dmitrij Dawydow — o powlijawszych na niego filmach*, Kinopoisk, 11.05.2022, <https://www.kinopoisk.ru/media/article/4006127/> (dostęp: 8.07.2023).
- Anaszkin S., *Probużdzenije licznosti. „Fierrum”, reżyssier Prokopij Burcew, „Iskusstwo Kino”* 13.05.2016, <https://old.kinoart.ru/blogs/probuzhdenie-lichnosti-ferrum-rezhisser-prokopij-burtsev> (dostęp: 8.07.2023).
- Argyłow N., Ochłópkowa U., *Faktory formiowanija i razwitija riegiionalnogo kino w Rossii: jakuckij fienomien*, „Miedi@lmanach” 2022, nr 6 (113).
- Bhabha H.K., *Miejsca kultury*, przeł. T. Dobrogoszcz, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010.
- Bielik O., *Film o jakuckoj znacharce pobiedil na „Kinotawrie”. Czem że on poraził žiuri i zritielej?*, Kinopoisk, 19.09.2020, <https://www.kinopoisk.ru/media/article/4002809/> (dostęp: 8.07.2023).
- Borisow N., *Kino i dien’gi: s czego naczinałsia jakuckij kinobum*, Jakutija.Info, 26.11.2014, <https://yakutia.info/article/166871> (dostęp: 8.07.2023).
- Borisowa L., *Jakuckoje kino: magija i mify*, „Iskusstwo Kino” 2021, nr 1–2.
- Dolin A., *Chrieby inogo mira. K woprosu o „jakuckom czudie”*, „Iskusstwo Kino” 2021, nr 1–2.
- Iwanitowa J., *Kostas Marsaan — o jakuckich horrorach, iranskich dżynnach i zombi*, Russo-Rosso, 9.09.2019, <https://russorosso.ru/features/interviews/kostas-marsaan-o-yakuckix-xorrorax/> (dostęp: 8.07.2023).
- JAKUTSKOJE KINO: kak sniat’ film za 1,5 milliona rublej i pobiedit’ na Kinotawrie, <https://www.youtube.com/watch?v=6mNCiB-Ou4c&t=2745s> (dostęp: 8.07.2023).
- Klujewa J., *Tatiana Ewerstowa: „Czem silnieje lubisz, tiem bolsze nienawidisz togo, kto priciniajet bol objektu twojej objecktu twojej lubwi”*, Rewizor.ru, 1.05.2021, <https://www.rewizor.ru/cinema/interviews/tatyana-everstova-chem-silnee-lubish-tem-bolshe-nenavidish-togo-kto-prichinyaet-bol-obektu-tvoey-lub/> (dostęp: 8.07.2023).
- Kolondo G., *Naszedszyje sowietskij horror pro oborotnia i zabytju komediju s Karaczencowym: „Kto, jesli nie my?”*, 28.06.2021, <https://vatnikstan.ru/interview/from-outer-space/> (dostęp: 8.07.2023).
- Książek M., *Jakuck. Słownik miejsca*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2013.
- Miedwiediew A., *Doroga w tysiaczu biereste: Otkuda wyszło i kuda idiet jakuckoje kino*, Kinopoisk, 25.02.2021, <https://www.kinopoisk.ru/media/article/4004120/> (dostęp: 8.07.2023).
- Munkujew W., *„Kak ludi boga wstrietili” — S czego naczat’ smotriet’ jakuckoje kino? (zapisał S. Miezienow, Sieans, 27.06.2023, <https://seance.ru/articles/makers-of-sakha/> (dostęp: 8.07.2023).*
- Nowoje jakuckoje kino w 12 filmach*, „Iskusstwo Kino” 2021, nr 1–2.

- „Pogoworim”: Rieżyssier Lubow Borisowa, https://www.youtube.com/watch?v=ZjYccZ8_jGs (dostęp: 8.07.2023).
- „Potriespubliki kino snimajet, ostalnaja połowina smotrit” („Krugłyj stoł” „IK”), „Iskusstwo Kino” 2021, nr 1–2.
- Sata K. (Romanowa J.), *Okno ziemi. Mifopoeticzeskij chronotop jakutskoj wizualnosti*, „Iskusstwo Kino” 2021, nr 1–2.
- Sawwina S., *Kratkaja istorija jakutskogo kino*, „Iskusstwo Kino” 2021, nr 1–2.
- Sieroszewski W., *Chajlach*, [w:] *idem, W matni*, Czytelnik, Warszawa 1958.
- Sieroszewski W., *Dwanaście lat w kraju Jakutów. Część pierwsza*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1961.
- W Jakutii w 2023 roku planirujut prowesti mieżdunarodnyj kinofiestiwal*, Tass, 27.01.2023, <https://tass.ru/kultura/16898243> (dostęp: 8.07.2023).